

MASSIMO CAMISASCA

olasz püspök

Az olasz papok vértanúsága a II. világháború után

Bevezetés

Kilenc éve vagyok az Emilia-Romagna tartományban lévő Reggio Emilia-Guastallai Egyházmegye püspöke. Ezt a helyi egyházat kegyetlenül megviselte a II. világháború, majd az 1943. szeptember 8-án kitört polgárháború, amelyben az ellenállók felkeltek a német megszállókkal és a velük szövetséges bábállammal, az Olasz Szociális Köztársasággal szemben. A háborút közvetlenül követő évek során folytatódott a véres öldöklés. A gyűlölet testvérháborúhoz, oktalan gyilkosságokhoz, nem ritkán kivégzésekhez, bosszúhadjáratokhoz, mézárláshoz, ártatlan emberek megöléséhez vezetett. Mi váltotta ki ezt a sok feszültséget és tragédiát? Gyakran politikai harc állt mögötte, az istentelen diktatúrákhoz való csatlakozás, amely sötétbe borította az emberek szívét. Elődöm, Socche püspök úr sok évvel ezelőtt úgy fogalmazott, hogy ezek a diktatúrák nem egyszerűen „ateisták”, hanem egyenesen „istentagadók” voltak. Ezzel a szóval azt akarta kifejezni, hogy olyan tevékeny ateizmusról volt szó, amely célul tűzte ki az Isten elleni küzdelmet, főképpen az Egyház és papjai elleni harc formájában.

Arra kaptam felkérést, hogy tartományunk és egész Olaszország vértanú papjairól beszéljek. Előadásom középpontjában tartományunk, Emilia-Romagna eseményei állnak, miután röviden felvázoltam, mi történt ekkor általában Itáliában.

Miért foglalkozunk ezzel a történelmi visszatekintéssel egy eucharisztikus kongresszuson? Miért kell emlékeznünk ezekre az évekre? Az Eucharisztia Krisztus keresztyéből és feltámadásából született. Az ő jelenléte a kenyér és a bor szerény színei alatt a vér és az új élet eseménye, a dicstelen és igazságtalan halálé, amelyet azonban új teremtés követett, s ez nem csupán Isten Fia személyére vonatkozik, hanem az egész

emberiségre. Ezért egyáltalán nem furcsa, hanem teljesen indokolt, hogy visszagondoljunk a II. világháború végén vértanúságot szenvedett olasz papokra.

Ebben az időszakban nemcsak annyi történt, hogy az egész olasz egyház részt vett Krisztus áldozatában, hanem ez lett annak a megújulásnak és újjászületésnek a záloga, amely a háborút közvetlenül követő éveket jellemezte. Ha Itália feltámadt, az főként annak az áldozatnak köszönhető, amit ezek a testvéreink hoztak meg, annak a szeretetnek, amellyel a szó szoros értelmében megélték, amit Jézus mondott: „*Senki sem szeret jobban, mint az, aki életét adja barátaiért.*”¹

Van azonban egy másik ok is, amiért ideillik ez a visszaemlékezés: azoknak az éveknél az eseményei olyan kegyetlenek voltak (főként a mi tartományunkban, Emilia-Romagnában, s azon belül is Reggio környékén), olyan mély indulatokat és gyűlöletet korbácsoltak fel, hogy mind a mai napig nem jutottunk el a közös emlékezésig (s ez a probléma egyébiránt egész nemzetünket is érinti). Nem jutottunk még el a megbékélésig még a hívők részéről sem, bár sok olyan mozzanat volt, amelynek során az egyház erre buzdított. Például a 2019 szeptemberében megrendezett konferencia, amelyet a Reggio Emilia-Guastallai Egyházmegye erre a célra szervezett.

Nem igaz ugyanakkor, hogy nem történtek ebben az irányban lépések. Hadd elevenítsek itt fel két jeles és jelentőségteljes eseményt, amely a közelmúltban történt. A 2013. október 5-én boldoggá avatott, fiatalon vértanúhalált halt seminarista, Rolando Rivi gyilkosának lánya részt vett egy közös imádságon a Reggio Emilia melletti San Valentinóban a vértanú földi maradványainál, és bocsánatot kért tőle apja és családtagjai nevében, ezekkel a szavakkal: „*Krisztus minden embert üdvözített. Mielőtt meghalt volna a keresztfán, utolsó leheletével megbocsátott hóhérainak [...]. Add, hogy amit a Megosztó gyűlölete szétválaszott, újra egyesülhessen Jézus szentséges szívének szeretetében és az Atya nevében. [...]* Add, hogy Rolando mosolya tükröződjön mindnyájatokon, s az övével együtt az én apámé is.”

Nemrég zajlott le egy másik, ugyancsak jelentős esemény is. Don Pasquino Borghi meggyilkolása után, akit másik nyolc partizánnal együtt végeztek ki a Reggio Emilia-i lőtéren 1944. január 30-án, édesanyja, Orsolina megbocsátott egy fiatallambnak, aki részt vett fia kivégzésé-

ben. A következőket írta: „Szeretett fiam, don Pasquino hősiesség példája nyomán és az ő emlékére, a lelkek megbékélésének érdekében, amit ő is legjobban kívánt élete feláldozásának pillanatában, keresztényhez méltó módon megbocsátok annak, aki ténylegesen végbevitte az igaztalan ítéletet.” Néhány hete, pár héttel halála előtt don Pasquino gyilkosa a következő mély jelentésű szavakat írta le: „Én, Sergio, aki akkor tizenöt éves voltam, a kivégzés után azonnal bizonyos voltam benne, hogy don Pasquino megbocsátott nekem. Édesanyám ezt megértette és azonnal írt don Pasquino édesanyjának, megköszönve ezt a gesztust: »A fiam soha nem fogja tudni elfelejteni azt, amit azon a tragikus reggelen látott, s ez az emlék mindig arra fogja ösztökélni, hogy a jóra törekedjen életének minden cselekedetében.« Attól a pillanattól kezdve arra törekedtem, hogy életem értelmét a betegek és a szűkölködők segítségével találjam meg, s minden nap annak az embernek a közbenjárását kértem imáimban, aki nek a vére fénnyé változott Camisasca püspök úr szavai szerint.”

Isten Lelke tehát működik. Személy szerint én azt szeretném, ha az Egyház megfontolná valamennyi *in odium fidei* (a hit iránti gyűlöletből) megölt papunk közös boldoggá avatási perének elindítását.

Ezek a bevezető gondolatok arra kívánnak szolgálni, hogy megmagyarázzák, mi az előadásom kontextusa: az imádság és Isten dicsérete azért a magasztos tanúságért, amit pap fiai meghoztak, amikor nem hátráltak meg az életáldozat előtt sem. S mindennek oka a testvéreik iránti szeretet és a tanúságtétel Krisztusról, akit kimondva vagy kimondatlanul a történelem Urának ismertek.

A fenti okokból kijelenthetjük, hogy még ma is, 75 évvel az események után is nehéz pontosan megmondani, hány papot öltek meg Emilia-Romagna tartományban (s így egész Itáliában) az 1943 és 1946 közötti időszakban. Az egyes eseteket sokszor nem lehet egymással összehasonlítani, és nem mindig alkalmaztak azonos kritériumokat azok a történészek, akik számokat hangoztattak. Egy bizonyos: bármilyen bizonytalannak is ezek a számok, mindenképpen megdöbbentően magasak.

A mi egyházmegyénkben sem lehet biztos számokról beszélni. Példának okáért felmerült annak a lehetősége az utóbbi időkben, hogy egy pap, don Ennio Melioli montaltói plébános, aki rövid betegség után, 1946. május 27-én távozott az élők sorából, voltaképpen egy „zsákolás” következtében vesztette életét, ami egy homokkal töltött vékony zsákkal tör-

ténő ütlegetést jelent. Ezt a technikát használták ugyanis a Tito-féle partizánok, hogy külsérelmi nyom nélkül tegyék vele tönkre a belső szerveket.

Vannak olyanok, akik még ma is tagadják (történelmi, és nem teológiai értelemben), hogy vértanúk volnának azok a papok, akiket a náci-fasiszták gyilkoltak meg, mivel azt állítják, hogy az ő haláluk pusztán a háború velejárója volt. Mások viszont azt a kérdést vetik fel, hogy teológiai értelemben vértanúk-e azok a papok, akiket a kommunisták öltek meg. Ha egy papot mint „kizsákmányolót”, vagyis mint egy plébániai javadalom élvezőjét öltek meg, vajon teológiai értelemben vértanúk lehet-e tekinteni? Az ilyen gyilkosságok hátterében ott volt a propaganda, amely minden papot úgy állított be, mint a szegény nép kizsákmányolóját, s ezt az ürügyet használta arra, hogy leplezze ateista dühét az egyházzal és a kereszténységgel szemben. Ugyanebben az időszakban, amint ezt jól dokumentálta a korabeli sajtó, fasiszta részről több pappal szemben is megfogalmazódott a vád, hogy áruló, mivel nem voltak rá hajlandóak, hogy a Salò-i Köztársaság fasisztáinak eszközeivé alacsonyodjanak. Ezekben a sajtótermékekben XII. Piusz is megkapta az „Olaszország legelső partizánja” gúnynevet. Nehéz tehát ezeknek a papoknak a történetét a politikától eltekintve nézni, noha valóban nem politikai gyilkosságokról van szó – ez viszont félreértéseket okozhat meggyilkolásuk okainak vizsgálatában.

Én egy másik nézőpontból elemzem a dolgokat. Miközben tudom, hogy szükséges az egyes megölt papok történetének mélyebb vizsgálata, úgy gondolom, hogy mindannyian, függetlenül családjuk politikai hovatartozásától vagy személyes rokonszenvüktől, a szeretet tanúi voltak. Készek voltak emberi életek megmentésére azzal a meggyőződéssel, hogy a békét nem lehet háború árán megszerezni, hanem csak azzal, ha odaadják az életüket mindenkinek a javáért, ideértve az ellenségeik javát is. Éppen ezért don Primo Mazzolarinak sem esett nehezére, hogy kimondja *Via Crucis Sacerdotale (Papok keresztútja)* című művében, amelyet 1958. március 3-án olvasott fel a Reggio Emilia-i püspök, Monsignor Brettoni által kezdeményezett, a kiengesztelésért végzett imaalkalmon, miszerint ezeknek a papoknak a megölésében alapvető szerepet játszott a szolgálatukhoz való hűség, amely világítótoronyként vezet-e őket.

1. A történelmi tények

Akkor most lássuk a történelmi tényeket!

1943. szeptember 8. és 1945. április 25. között (néhány esetben 1948-ig húzódik el ez az időszak) Olaszországban 300 papot öltek meg a náci-fasiszta és a kommunista gyűlölet következtében. A II. világháború ezen utolsó szakaszát nevezik egyébként „felszabadító háborúnak” vagy a „náci-fasisztákkal szembeni ellenállás” időszakának, bár egyre több történész jellemzi inkább „polgárháborúként”, hiszen ekkor olaszok küzdöttek olaszok ellen. A háborúnak ebben az utolsó 19 hónapjában zajlott a „vértanú papság” történetének legtöbb jelentős mozzanata, amely Mexikó és Spanyolország után Olaszországban is bekövetkezett, bár más méreteken és más módon.

Nem minden gyilkosság után készült azonnal pontos krónika, amelyhez még ma is visszanyúlhatnánk, mert olyan részletességgel írja le az eseményeket, amelyeket a történész a krónika segítségével el tudná helyezni történelmi, földrajzi, politikai és vallási kontextusban.

A tájékoztatási eszközök tömegessé válása ténylegesen eltüntette népeink szóbeli visszaemlékezéseit. Sok eseményről nem maradt más, mint egy fekete-fehér, gyakran életlen fénykép, és mit sem tudunk a körülményekről, amelyek megmagyarázhatnák az eset okát, dinamikáját, következményeit. Ugyanakkor az egyházmegyék és plébániák emlékeznek ezekre a „vérrel megpecsételt” tanúságtételekre, amelyek a megölt papokat a keresztény „vértanúság” fogalmához kötik, vagyis a Krisztushoz való teljes hűséghez. Ezt a hűséget akár a fájdalmas halál árán is vállalták, és nem árulták el.

A gyorsan végbevitt kutatásoknak,² az azóta megszületett monográfiáknak, az egyházmegyei hetilapok és a plébániai hírlevelek emlékező cikkeinek hála a jelenséget (noha nem teljes bizonyossággal) mára fel tudjuk mérni méreteit, politikai és vallási indítékait, illetve lefolyásukat tekintve.

Több visszaemlékező azt javasolta, hogy a megölt papokat a *hősieség* és a *szerelem* kategóriái szerint soroljuk fel, ahol az első fogalom első sorban a hazára, a második a felebarát iránti szeretetre vonatkozik. Más történészek aszerint kategorizálják őket, hogy kik voltak a gyilkosaik: a németek által meggyilkoltak, a partizánok áldozatai, véletlen halálesetek (pl. bombázások áldozatai).

Valójában azonban, ha elolvassuk és átelmélkedjük az egyes történeteket, azt vesszük észre, hogy van egy állandó vonás, amely mindnyájukat jellemzi és egyesíti. Noha haláluk közvetlen oka nyilván valamilyen egyedi esemény, mögötte mindig ott van a halál elfogadása mint a papi hivatás iránti hűség ára, bármi módon következzen is az be. A gyilkosok keze mögött mindig ott találjuk az ideológiát, amely akkor is, ha Isten, a haza, a család védelmét kiáltja hangosan, valójában csak eszközként használja ezeket az „értékeket” saját hatalma megtartása érdekében.³

A háromszázas szám, amelyet 1958-ban állapítottak meg, csak megközelítőleg érvényes.⁴ Közéjük számítják mindazokat, akiknek gyors halála volt. Nincsenek ugyanakkor ebben a számban azok, akiknek a halálát testi sértés okozta, de ez olyan időtávban történt, amely nem teszi lehetővé ezt haláluk okaként elismerni. Vannak olyanok is, akiknek a halálát olyan körmönfont módon idézték elő, hogy nem lehet egyértelműen gyilkos kézhez kötni. Nincsenek beleszámolva ebbe a háromszázba az egykor Olaszországhoz tartozó Isztriai-félsziget papjai sem, akiket Tito kommunistái öltek meg és tüntettek el a karszthegység víznyelőiben.

A meggyilkoltak csak a jéghegy csúcsát jelentik a katolikusok ellenállásában, amellyel szembeszálltak a háborúval, a gyűlölettel, a hatalomvágygal, amely már az 1930-as évek derekán, az etiópiai háború idején megmutatkozott. Ezt a háborút a közvélemény sajnos „igazságosnak és elfogadhatónak” ítélte a fasiszta rezsim ügyes félretájékoztatásának következtében.⁵ XI. Piusz figyelmét ugyanakkor nem kerülte el, hogy agresszióról, hódító háborúról van szó, és emiatt több ízben felemelte a szavát.⁶

A faji törvények 1938-as elfogadása után, noha hallgatásra volt kényszerítve, a papok többségének nem volt kétsége afelől, hogy a fasiszta kiáltványok tartalma a gyűlölet és az evangélium megtagadása. A katekézisekkel és a vasárnapi igehirdetésekkel a papok ébren tartották a világi hívőkben az alapvető keresztény értékeket, mint például azt, hogy a megvallott istenszeretet összekapcsolódik a minden egyes emberben felismert felebarát iránti gyakorlati szeretettel, legyen az fehér vagy fekete, keresztény vagy zsidó, közel vagy távol élő.

A papság szembehelyezkedett a faszizmusnak azzal a törekvésével, amely az Egyházat és a kereszténységet eszközzé kívánta silányítani. Ez megmutatkozott a szemináriumi oktatásban, ahol a Szemináriumok

Kongregációjának iránymutatásai mellett az is sokat számított, hogy a nevelők gyakran olyan személyek voltak, akik átélték az I. világháborút, és tanúi voltak a háború teljes értékmentességének. Az irodalmi, tudományos és teológiai tanulmányok mellett (amelyek ugyanakkor igen fontosak maradtak) a szemináriumokat ők elsősorban a „szentség iskolájának” tekintették.

A „szentség iskolája” nem lehetett volna az, ha nem lett volna egyben az „emberség iskolája” is, vagyis ne tanította volna meg a megóvandó értékeket, amelyek megtartása fontos a társadalmi életben. Ez azért maradt meg lehetőségként, mert a szeminárumi iskolák függetlenek voltak az állami iskolarendszertől, miközben az a fasiszta diktatúra éve alatt teljes mértékben pártiskolává változtatta az intézményeket.

A háborús években, a felszabadító háború és az ateista kommunizmussal való szembenállás két éve alatt világosan megnyilvánult, hogy ez a szentségre törekvés, Krisztus hűség és feltétlen követése az az ok és mérce, amely a papság és az olasz katolikusok „ellenállásának” alapja.

A szemináriumok „szabad” iskolái mellett a katolikus sajtó is alapvető szerepet játszott abban, hogy nem engedte kialudni a tájékozódás szabadságának lángját.⁷

A katolikus antifaszizmus – elsősorban a papságé – éppen ezért olyan jellemzőkkel rendelkezik, főként az ellenállásban megjelenő szervezett kommunizmus feltűnésekor, amely nem hasonlítható össze egyik párt antifaszizmusával (vagy náciellenességével) sem. Amikor a katolikusok partizán-tevékenységéről beszélünk, ez nem egy újabb párt, amely rá akarná kényszeríteni a látásmódját a többi pártra, hanem olyan embereket jelent, akik valamennyi ember életéért és szabadságáért küzdenek. Isten arra teremtette az embert, hogy éljen és szabadon cselekedjen, s egyedüli teremtményként élvezheti ezt az adományt.⁸

A korszakhatárt 1943. június 25. jelenti, amikor a nemzet széthullását látva III. Viktor Emánuel király meneszti Benito Mussolinist a kormány éléről, és letartóztatja. Miközben az olasz nép ráébred, hogy antifasiszta, a németek csendben megszállják az országot, és gyakorlatilag a markukban tartják akkor, amikor az olasz kormány és a szövetségesek szeptember 8-án aláírják a fegyverletételi egyezményt. A német fegyverekre támaszkodva ekkor létrejön egy új fasiszta párt, a PFR, amely megalakítja az Olasz Szociális Köztársaságot. Ennek a kormánynak a propagandája

a fasizmus legkeményebb, erőszakos arcát idézi, amely tagadja a keresztény hitet, ellenséges az Egyházzal szemben, amiképpen az Egyház ellensége volt az a szocialista irányzat is, amelyből még 1921-ben kivált a fasizmus.

Nyilvánvaló üzeneteket tartalmaznak azok a kiáltványok, amelyeket a rezsim újságjai tesznek közzé: a keresztetkből kardokat fognak kovácsolni, vissza akarják mondani az 1929-es Konkordátumot, mivel úgy vélik, ezzel akkor behódolt a párt az Egyháznak, amelynek tagadják még üdvözítő szerepét is. Kimondják, hogy „elvetik” a papságot, a pápától az utolsó plébánosig, mivel „őket tartják a legfőbb felelősnek azért a tragikus helyzetért, amelyben az ország jelenleg találja magát”, ahogy „elvetik” a királyt és a monarchiát is.⁹

A papok meggyilkolásának első hulláma, amely az összes eset mintegy egyharmadát teszi ki, szinte teljesen a náci-fasiszta erők műve azokon a területeken, amelyeket a Szociális Köztársaság tart ellenőrzése alatt, a déli Campania tartománytól az északi Venetóig, és 1944 első felében zajlik. Olyan papokat érint ez a megtorlás, akik nem hajlandók a náci-fasisztáknak kiszolgáltatni a zsidókat, a besorozás elöl rejtőző fiatalokat, az első partizánszervezetekhez tartozó személyeket, a szövetségekhez tartozó, menekülésben lévő volt foglyokat. Ezek a személyek nem hajlandók saját híveiket beárulni, amit a náci-fasiszták megköveteltek volna tőlük, nem egyszer a gyónási titok megsértését is elvárva. E papok nem hagyják cserben nehéz körülmények között, a tömeges megtorlások és bosszúk idején a népet, amelyeket a náci-fasiszta erők ezekben az időkben hajtanak végre.¹⁰

Az ellenállási mozgalom gyors megszerveződésével és terjedésével hamar kiemelkedik a kommunista, marxista-leninista alapon álló partizán mozgalom, amely a Kommunisták Pártja egyeduralma alatt szeretné ellenőrzése alá vonni az egész ellenállást. Ez a párt is ateista és antiklerikális, és ugyancsak az Olasz Szocialista Pártból szakadt ki 1921-ben, mint a fasizmus.

Propagandája révén arra törekszik, hogy kommunista pártsejteket hozzon létre a partizán csoportokon belül, amelyek terjesztik a materialista világnézetet a „proletárdiktatúra” nevében, és a Szovjetunió példáját követve nyíltan fellépnek a keresztény vallással szemben. Ebből következnek az operatív szinten a politikai ellenféllel szembeni gyilkosságok,

a népesség kirablása, és azok a támadások, amelyek kiváltják azután a náci-fasiszták részéről a kemény megtorlásokat a népesség körében. Lét-rejönnek ugyanakkor nem kommunista partizán csoportok is (pl. a „Zöld Láng”), amelyek katonai szinten ezek szövetségesei a náci-fasiszták elleni küzdelemben, de más módszereket alkalmaznak, igyekeznek védeni a lakosságot, és odafigyelnek arra, amit a háború „humanizálásának” neveznek, vagyis az élet legmesszebbmenő védelme, a gyűlölet hirdetésének elutasítása, olyan cselekmények elkerülése, amelyek a későbbi időkben megnehezíthetik a kibékülés folyamatát.

Ezeknek a csoportoknak a befolyása csökkent, de nem tudja megszüntetni az intoleráns kommunisták támadásait. 1944 nyarán ezért már történnek gyilkosságok papok ellen. Ha egy pap felemeli a szavát egy tömeges kivégzés ellen, ez elegendő indok arra, hogy megöljék, mondván, hogy fasiszta és (erkölcsi ellehetetlenítés céljából) rossz híret keltsék, s ezzel indokolják meg a kivégzését.

A papokkal (és ráadásul a szeminaristákkal) együtt az Actio Catholicához tartozó világi hívek is áldozatul esnek ennek az erőszakhullámnak.

Eltekintve most néhány olyan pap esetétől, akik nyíltan védelmükbe vették a fasiszta köztársaság fegyveres védelmét,¹¹ a kommunista partizánok a következő indokok miatt végeztek ki számos papot:

- egy káplánt azért, mert lelki támogatást nyújtott fasiszta fegyveres csoportoknak (a Lictorok Olasz Fiatalságától kezdve a feketeingesekig), minthogy püspöke ezzel bízta meg, mondván, „az evangéliumot mindenkinek hirdetniük kell”;

- olyanokat, akik bármilyen segítséget nyújtottak, akár csak baráti vagy rokoni alapon olyan személyeknek, akik a Fasiszta Párt tagjai voltak, miközben a párttagkönyv ebben az időben kötelező feltétel volt ahhoz, hogy valaki munkához jusson, a gyermeke tanulhasson, családi vállalkozást működtessen;

- olyanokat, akik kritikát fogalmaztak meg a marxizmus–leninizmus terjesztésével kapcsolatban, vagy akadályozták a terjedését prédikációikkal, vagy ha a legártatlanabb módon is, de kritizálták a kommunista partizánok tevékenységét;

- olyanokat, akik kifogásolták a tömeges megtorlásokat;

– olyanokat, akik a lakosság támogatását megszerezték karitatív, segítő, védelmező tevékenységükhöz a harcok, bombázások, megtorlások áldozatai számára.

Egyes esetekben elegendő volt pusztán a reverenda viselése mint a gyűlölettel való szembehelyezkedés jele, hogy valakit megöljenek. Nem volt titok, hogy egyes szélsőséges kommunista körökben az volt a céljuk, hogyha megszabadultak már a németektől, megszabadulnak az összes paptól és birtokostól is.

A kommunisták részéről végehajtott gyilkosságok szám szerint gyakoribbak voltak északon, ahol a felszabadító harcok egy évvel tovább tartottak, mint Közép-Olaszországban (Rómát 1944. június 4-én szabadították fel, Firenzét 1944. augusztus 11-én, Luccát 1944. szeptember 5-én, Reggio Emiliát 1945. április 24-én).

Emilia-Romagna tartományt joggal nevezik a fasiszmus és a kommunizmus hazájának, mivel itt született az a Camillo Prampolini (Reggio Emilia, 1859 – Milano, 1930), aki az Egyházzal és a papsággal szembeni ellenérzéséről híres szocializmus „apostola”. Ebből az irányzatból vált ki, mint már említettük, mind a fasiszmus, mind a kommunizmus. Ez a két irányzat fegyverrel fordult egymás ellen is (mint néhány évvel korábban a spanyol polgárháború idején), s mindkét fél hadat üzent a katolikus világnak is.

2. Az Emilia-Romagnai helyzet

Mindez a bevezetés szükséges ahhoz, hogy lássuk, miként lehetséges, hogy Emilia-Romagna tartományban 64 szándékos olyan gyilkosság történt, amelynek pap volt az áldozata, azon az 59 eseten felül, amelyeket háborús okoknak tulajdoníthatunk.¹²

Több kutató is kísérletet tett rá, hogy összeszámolja, hányan estek áldozatul a náci-fasiszta erőknél (német katonáknak és/vagy az Olasz Szociális Köztársaság fegyvereseinek), hányan estek el a kommunista partizánok, illetve, főként a háború vége után, az Olasz Kommunista Párt harcosainak tevékenysége nyomán.¹³ Nem könnyű összeszámolni az eseteket. A legutóbbi adatsor szerint, amelyet a bolognai egyetem professzora, Alberto Leoni állapított meg, nyolc személyt öltek meg a fasiszták,

huszonkilencet a náci fegyveresek, huszonhetet pedig a kommunista partizánok (vagy volt partizánok). Ha besoroljuk őket egyházmegyéjük szerint, Leoni professzor megállapítása szerint a következő adatok állnak előttünk: Bologna 18; Reggio Emilia 11; Modena 7; Piacenza 6; Imola 6; Ravenna 1; Ferrara: 1; Carpi 1; Faenza 1; Parma 1.

A Reggio Emilia-i Egyházmegyében megölt papok esetein keresztül bemutatatható valamennyi gyilkosság.¹⁴

Ezek a papok és fiatal követőik „szeretetből lázadtak fel”, vagyis az életüket nem személyes számításból áldozták fel, vagy valamelyik „oldal”, párt vagy ideológia győzelméért, hanem minden ember szabadságáért és javáért, középük érve azokat is, akik ellenségüknek vallották magukat és tényszerűen azok is voltak.

Az olasz egyház azonnal megemlékezett papjairól, természetesen a kornak megfelelő korlátozott tájékoztatást figyelembe véve. A szeretet és a megbocsátás szelleme árad abból a levélből, amelyet Eduardo Brettoni, Reggio Emilia-i püspök írt, már súlyos betegen, nem sokkal halála előtt. 1945. május 18-án arra hívta papjait, hogy emlékezzenek meg azokról a testvéreikről, akik a háború áldozatai lettek:

*„A síron túl nem érvényesül az ellenséges harag. Áhítatotoknak el kell érnie (a szeretet sugallta természetes preferenciák mellett) valamennyi lelket, a barátokét és az ellenségekéit, minden nép és minden nemzet fiaiét, minden párt, minden gondolat képviselőjét, hogy értük is kérje alázattal Isten bocsánatát és irgalmát... Ezzel egy időben azt is kérjétek Istentől, hogy az emberi lelkeknek adja meg a megnyugvás kegyelmét a valódi keresztény szeretet és testvériség jegyében.”*¹⁵

Általános a meggyőződés, hogy a kisebb súlyú okok mellett a gyilkosságok fő mozgatója a Krisztussal és az Egyházzal szembeni gyűlölet volt. Ezt ellensúlyozza a visszaemlékezés megszervezésében a megbocsátásra való felszólítás és az üldözők megtéréséért mondandó imádság.

A háború utáni évek heves pártcsatározásai közepette az Egyház úgy emlékszik vissza vértanúira, hogy távol marad az újságok harsogásától, amely az eseteket a pártcsaták szintjére süllyeszthetné.

1958. március 3-án Reggio Emiliában ünnepélyesen megemlékeztek valamennyi olasz papról, aki gyilkosság áldozata lett. Ezen az alkalmon tetten érhető volt, mind Giuseppe Siri bíboros hivatalos beszédében, mind don Primo Mazzolari¹⁶ *Papok keresztútja* című teológiai felszólalá-

sában, amely imádságban végződött, hogy milyen módon élte meg és kívánta megélni az Egyház a vértanúk történetét:

– A tények igazságához ragaszkodva „*ki kell mondanunk, hogy a támadások ugyanott, vagy nagyon közel egymáshoz, de egészen különböző, egymással akár ellentétes álláspontokból érték az áldozatokat*”.¹⁷

– A megölt papok életrajza megmutatja, hogy több-kevesebb tökéletességgel mind Jézus Krisztust követték, s amikor a fájdalom, a barbár tett megragadta őket, teljes joggal elmondhatjuk róluk, hogy Krisztus kínszenvedéseinek váltak a részeseivé, vagyis a *martyrum candidatus exercitus* tagjai lettek.

– Emléküket úgy kell olvasnunk és őriznünk, ahogyan az evangélisták elbeszélik Jézus kínszenvedését: a középpontban a vértanú és tanúságtétele álljon,¹⁸ a gyilkosra való emlékezésből elegendő annyi történelmi tény, amennyi dokumentálja a vértanúhalált. Őrá is kérni kell a mártír vére árán kiérdemelt üdvösséget, és nem szabad soha elvárni a nyilvános mea culpát.

– Ilyen értelemben kell viszonyolnunk ahhoz a megbocsátáshoz is, amelyet a vértanúk már megadtak, mivel ez a társadalmi megbékélés magja. Ezt az ajánlást írja don Primo Mazzolari a *Papok keresztútja* elé: „*Azoknak az olasz papoknak, akik Kálváriájuk csúcsán valamennyi olasz ember felé kinyújtják a megbocsátás és az egyetértés jobbját.*”

Boldog Rolando Rivi

A reggioi vértanú papok történetéből kimagaslik Rolando Rivi, a 14 éves szeminarista esete, akit a partizánok 1945. április 13-án öltek meg, néhány nappal azelőtt, hogy Emilia-Romagna tartomány végleg felszabadult volna a német megszállás alól.

Rolando Rivi 1931. január 7-én született az Appennineken, a Castellano területén található San Valentinóban. Családja mindig is kitűnt azzal, hogy folyamatosan részt vett a plébánia életében. Édesapja, Alberto művelt, bölcs és keresztény értékeket követő ember volt. Kántorként azon dolgozott, hogy ünnepélyesebbé tegye a hétköznapi és ünnepi liturgiákat. A Rivi családban mindennapos volt a közös ima, a szentségek vétele és a hittan.

Rolando életrajzírói szerint az 1888-as születésű, 1934 óta San Valentino plébánosaként működő don Olinto Marzocchini volt az a meghatározó személy, aki segítette a fiút életcéljának meghatározásában. A legkisebb családi nyomás nélkül 1942 nyarán Rolando kifejezte kívánságát, hogy belépjen a marolai küsszemináriumba, amely a reggiói dombok között helyezkedik el. Kortársa és szemináriumi szobatársa, Monsignor Alberto Rabitti szerint Rolando „jó srác” volt, aki élénkségével és dús fantáziájával tűnt ki a többiek közül.

Rolando 1942. október 26-án lépett be a küsszemináriumba, itt kezdte meg felső tagozatos tanulmányait. Neki is, mint számos más paraszti sorból jövő társának, nem volt könnyű a gimnáziumi tárgyakkal való szembeesülés, nem egy elégtelent is szerzett a fő tárgyából. Talán nem érezte magát jól az új környezetben? Joggal feltételezhetnénk ezt is, ha figyelembe vesszük, hogy az iskolaév az élelmiszerellátás tekintetében is igen nehéz, olyannyira, hogy részben már májusban véget ér.

A második itteni iskolaéve (1943/44) is a bizonytalanságok jegyében indult, talán még mindig küzdött a környezettel. 1943. szeptember 8-a után a szeminárium a német megszállók és a partizánok közötti területre esett, ami komoly aggodalommal töltötte el a síkságról és a dombvidékről jövő szeminaristák családrait. Még ebben az évben súlyos események rázták meg a szeminárium szabályos életét. Ezek közül az első Rolando egyik szobatársának, szinte földijének, Luciano Bursinak a hirtelen halála volt, aki tíz nappal öelötte lépett be a szemináriumba. Az eset a rektor dolgozószobájában történt, 1944. január 29-én. A rektorhelyettes, don Giuseppe Mora igyekezett megvigasztalni a döbbszent szeminaristákat. Luciano ugyanis, noha csak 13 éves volt halálakor, minden szempontból a szeminaristák példaképe volt: az iskolában, a játékban, a tanulásban, az imádságban – így ajánlották őt a szeminaristák emlékeibe és követésére.

Másnap, január 30-án a fasiszták Reggióban kivégezték don Pasquino Borghit, akit azzal vádoltak, hogy befogadta az első partizánokat.

Azt nem tudhatjuk biztosan, hogy mindez mit jelentett Rolando számára. A tények azonban magukért beszélnek. Lassanként, bizonyára hatalmas erőfeszítés révén, elkezdtek emelkedni magatartás- és szorgalomjegyei. Egyetlen tárgyból kellett utóvizsgáznia, történelemből, de úgy tűnt, ezt sem sajnálja. 1944. április 3. és 26. között hazatért családjá köré-

be, aminek oka minden bizonnyal az volt, hogy a gyenge szeminárium ellátás után egy kis otthoni koszton megerősödjön. Június 22. után elkezdődött a hosszú szünidő, amely nem ért véget ősszel, hanem egy teljes otthon töltött tanévbe (1944/45) fordult, melynek során a szeminárium „levelező tagozatának” jegyzeteit tanulta.

Ebben az időszakban Brettoni püspök, a rektor, a rektorhelyettes és a spirituális arra biztatta a tanulókat, hogy tartsanak ki határozottan, főként a „szentség iskolájában”.¹⁹

A püspök azt ajánlotta számukra, hogy a plébániai és a családi életben „öltözzenek Jézus Krisztusba”. A spirituális ezt írta nekik: „*Szeressétek Jézus Krisztust! Utolsó leheletetekig ragaszkodjatok egyre inkább az ő imádnivaló személyéhez! Elmélkedjétek róla kitartóan, amíg mindent tudtok róla emlékeztől, sőt, amíg olyanok nem lesztek, mint Ő!*”

A marolai szeminárium rektora magától értetődőnek tekintette, hogy a diákok mindig reverendában járnak: „*A gyűnyolódás és a sértések, amelyek bántanak benneteket, nagy megtiszteltetés és érdem a számotokra... Nem is lehet ez másképp, ha a ruha, amit hordotok, kifejezi a szerénységet, a jóságot, az erényekben való kitartást, s mindez a megváltó Krisztus jelenlétét fedi fel bennetek: hiszen Ő az a jel, amelynek ellene mondanak.*”

1945 januárjában a marolai szeminárium rektorhelyettese ismét Luciano Bursi példáját állította a fiúk elé.

Az életrajzírók által összegyűjtött tanúságtételekből úgy tűnik, hogy Rolando útja, amely a „megtérés útja” (vagyis a „Jézus felé tartás útja”) egybeesik azzal, ahogy a „közepes” magatartásjegye emelkedni kezdett barátja, Luciano halála után, s ez egyre nyilvánvalóbbá vált a fiú életében, a hűségben és a tanulásban, a napi családi imádságban és a plébániai tevékenységben való részvételben egyaránt. Büszkén hordta reverendáját. Folyamatosan ezt viselte, akkor is, amikor játszott a többi gyerekekkel a plébánia oratóriumában, amikor a liturgiákon vett részt és amikor imádkozott. Aki látta, annak nem lehetett kétsége határozott szándéka felől, hogy pap akar lenni. És nem csak az, hanem ráadásul misszionárius.

Rolando, a „jó srác”, lelke megnyílt a háború gyászos eseményei látán a Haza szeretetére is. A korabeli katolikusok ezt a szót nagybetűvel írták, mert nem egy elvont fogalmat jelöl, hanem konkrét személyeket, családokat és olyan érzelmeket, amelyeket egyedül a béke tud garantálni,

és kiteljesíteni annak a keresztény civilizációnak a mentén, amely Jézus „új parancsolatán” alapszik.

Eppen ezért Rolando csodálta a katolikus partizánokat, akik abban a meggyőződésben, hogy a gyűlöletet nem lehet másik gyűlölettel megszüntetni, csakis a szeretet erejével, azért küzdöttek, hogy megszabadítsák Olaszországot a náci-fasiszta diktatúrától. Gyakran beszélt ezéért ezekről a partizánokról, az úgynevezett „Zöld Lángról”, akiket Reggio Emilia környékén egy legendás pap, don Domenico Orlandini (fedőnevéen „Carlo”) alapított és vezetett. Az ő nevét gyakran hallották Marolában don Giuseppe Iemmivel együtt emlegetni. Megbízható tanúságtételek szerint Rolando szeretett volna csatlakozni hozzájuk. Egy olyan kis faluban, mint San Valentino, egy ilyen hír nem kerülhette el a szélsőséges kommunisták figyelmét.

1945. április 10-én, a miséről hazatérve Rolando elment, hogy tanuljon kedvenc helyén, a házuktól nem messze fekvő kiserdőben. Délben, szokott pontosságának ellenére sem érkezett haza ebédre. Édesapja és édesanyja elmentek, hogy megkeressék, de csak a földön szétszórt könyveit találták meg, és egy papírt ezzel az üzenettel: „Ne keressétek! Eljön egy kis időre hozzánk, partizánokhoz”.

Ettől kezdve az aggodalom órái és napjai köszöntöttek be. Rolandót ugyanis olyan partizánok vették magukhoz, akik „kommunista jellegűek”, és elvitték őt Piane di Monchióba, mintegy 25 kilométerre, a Modena környéki hegyekbe. Elzárták egy tanyán, vallatták és kínozták. Végül április 13-án kora délután, miután kivitték egy erdőbe, az alakulat kommunista parancsnoka két pisztolylövessel kivégezte, és egy kevés föld és száraz levelek alá temették el.

Édesapjának és don Camellininek, akik vállalták a veszélyt, és keresésére indultak, a gyilkos annyit mondott, hogy azért kellett őt kivégezni, mert bevallotta, hogy kémkedett. A büntetőper során ugyanakkor, amely 1951-ben zajlott Luccában, majd a fellebbezése Firenzében, bebizonyosodott, hogy a papi ruha elleni nyílt gyűlöletből ölték meg (ezt összegyűrve, összerugdosva találták meg), mert jól tudták, hogy ez mit jelent: hit Krisztusban, a papságban, az Egyházban, a keresztény civilizációban. Megtérésének, a „Krisztushoz tartás útjának” ez lett számára a végpont. Papsága még csak nyíló virág volt, amit letéptek úgy, ahogyan a vihar tépi le a nyíló rózsákat.²⁰ Illenek rá don Primo Mazzolari szavai: „*Gyermek*

Krisztus volt ő, gyenge vállain a kereszt árnyékával. Borzasztó látvány, mivel borzasztó látni minden esetet, amikor ártatlanokat áldoz föl a világ."²¹

Halála nyomán a Modenai Egyházmegye (amelynek területén halála bekövetkezett) megállapította, hogy vértanúságot szenvedett *in odium fidei*, vagyis a hit elleni gyűlölet okán, és 2013. október 5-én boldoggá avatták őt, megerősítve az egyházmegyei szemináriumok véleményét, amelyek halála után hírlevelükben rögtön úgy beszéltek róla, mint akit „a vértanúk glóriája vesz körül”.²²

Reményeink szerint ő csak az első az emiliai egyházmegyéek vértanúinak sorában.

Azt a himnuszt, amelyet Rolando sokszor énekelt Kostka Szent Szaniszló, körlete védőszentje tiszteletére, ma az ő tiszteletére éneklik a seminaristák: „*Kórusunk ámulva énekli az ő dicséretét, vértanúságát, hogy mindenkor élvezhessük jámbor közbenjárását.*”²³

Befejezés

Mit akar mondani Isten egyházaink számára Rolando, és a hit elleni gyűlöletből megölt többi pap vértanúságával? Isten minden keresztényt arra hív, hogy legyen a feltámadás tanúja. A vértanúság tanúságtétel Krisztus feltámadásáról.

„...*ha a búzaszem nem hull a földbe, és nem hal el, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz.*”²⁴ Milyen gyümölcsről beszél itt Jézus? Ezt ő maga mondja el: „*Aki nekem szolgál, azt megtiszteli az Atya*”,²⁵ a feltámadás részesévé és tanújává teszi minden korban. Isten a szerény, kicsi, gyenge embereket választja ki tanúiuul.

Ezek a papok, különösképpen Boldog Rolando, azt mutatják meg nekünk, hogy ők megnyitották szívüket Isten sugallataira. Mindenki, aki hű marad ahhoz a hivatáshoz, amelyet az Úrtól kapott, eszközzé válik Isten kezében olyan utakon és módokon, amelyeket egyedül csak Ő ismer.

Ezeknek a papoknak a „hangján” keresztül megmutatkozik a hit győzelme. Szeretetük végtelen sok férfit és nőt ér el. A rájuk való emlékezés felhívás, hogy elfogadjuk azt a közös kiáltást, amelyet tanúságuk közvetít: „...*engesztelődjétek ki az Istennel!*”²⁶ és engesztelődjétek ki egymás-

sal. Engedjete el minden gyűlölködő gondolatot, bosszút, versengést, igazságtalan elsőbbséget! Lépjete be a megbocsátás lelkületébe, az alázat gyakorlásába, amely nagyvá teheti az embert és lehetővé teszi, hogy olyan gyümölcsöket teremjen, amelyek megmaradnak az időben és az örökkévalóságban! Legyeteek részesei ti is a megbékélés kiáradásának, férjek, feleségek, gyermekek, barátok, munkaadók, mindenféle munkavállalók! A megbocsátás nem azt jelenti, hogy lemondunk a jogainkról, nem törli el a választóvonalat a jó és a rossz között, viszont lehetőséget teremt rá, hogy az életet egy magasabb dimenzióból szemléljük, amelyben sok sértődöttséget és aggodalmat el tudunk engedni, és beléphetünk a béke és a derűs élet birodalmába.

Az eucharisztikus kongresszus kontextusában annak hangsúlyozásával szeretném zárni mondandómat, hogy remélem: a sok meggyilkolt pap emléke arra indít valamennyiünket, hogy megköszönjük a papság ajándékát. E vértanúkon keresztül nem csupán a hivatásukhoz való hűségük és a megbocsátás világít előttünk fényesen, hanem megmutatkozik a papság mélyebb értelme is: a Jézussal való azonosulás egészen az önátadásig érte és Isten népéért. Ezek a paptestvéreink azt tanítják nekünk, hogy nem lehet úgy kimondani ezeket a szavakat: „*Ez az én testem, ez az én vérem*” anélkül, hogy a saját életünk valamilyen formában ne válna részévé a kereszt és a feltámadás misztériumának, amelyet Jézus élt át miértünk.

Jegyzetek

1. Jn 15,13.
2. Vö. Luigi Zuliani 1946-ban Rómában megjelent kutatásai, amelyet az Actio Catholica 1961-ben jelentetett meg ismét. Eredeti kiadás: ZILIANI, L., *Eroismo e carità del clero, 1940–1945*, IIª edizione, Libreria San Paolo, Roma 1946. Luigi Ziliani művét 1961-ben adták ki újra, ebben E. Tringalli írt hosszás méltatást XII. Piusz pápáról; ennek címe: *Soldati della Fede*, Istituto Editoriale Nazionale, Roma MCMLXI. Giuseppe De Libero Albában, 1947. július 25-én jelentette meg írását, amely azzal emelkedik ki, hogy pontosan megmutatja, miképpen teljesítette a papság a szeretet parancsát: LIBERO, G. de, *Morte ai preti!*, Società Apostolato Stampa, Alba (Cn), 1947. Lorenzo Bedeschi munkája, amelyben összefoglalt számos, Emilia-Romagnában lezajlott eseményt, 1951-ben Bolognában látta meg a napvilágot: BEDESCHI, L., *L'Emilia ammazza i preti*, Editrice A.B.E.S., Bologna 1951. Bedeschi egy későbbi műve (*Malefatte della rossa Emilia*, Editrice A.B.E.S., Bologna 1952) bemutatja

az egyházellenes gyűlöletből fakadó bűncselekményeket, amelyeket a helyi kommunisták követtek el 1940 és 1950 között.

3. Ezeket olyan reggiori helyi lapok közölték, mint az *Il Solco Fascista* és 1944–1945-ben a *Diana Repubblica*; a napilapok közül az *Il Regime fascista di Cremona*. Sőt egy olyan, magát katolikusnak valló hetilap, a *Crociata Italica* is beállt a sorba, amely a nácikkal való szoros szövetséget propagálta, szerkesztője pedig egy kiközösített pap, don Tullio Calcagno volt. Az ellentétes oldalon a kommunista pártsejtek propaganda-kiadványai állnak. Ezek a sejtek nem egyszer a partizánkülönítményeken belül működtek titkos módon.

Ahogy a kommunista és fasiszta propaganda lassanként helyi szintűvé válik, egyre inkább jellemzőek lesznek az Egyház és intézményei elleni gyűlölet mellett az egyes személyek, papok elleni támadások, akiket néven neveznek és így kitesznek a statáriális kivégzés kockázatának.

4. A számítási nehézségek annak az elképzelésnek is betudhatóak (bármilyen paradoxnak is tűnhet ez manapság), hogy egy jó pap számára „normális”, ha a hit miatti gyűlöletből kifolyólag vesztí életét. Ezzel kapcsolatban a következőket írja don Primo Mazzolari: „*A papoknak nincsenek gyermekeik. Egyedül vannak, és senkijük sincsen. Egyébként is: vajon nem tartozik-e hivatásukhoz az is, ha meghalnak?*” Vö. MAZZOLARI, P., *Via Crucis Sacerdotale*, 24. Azt mondja ezzel tehát: nincsen abban semmi rendkívüli, ha egy papot azért ölnek meg, mert pap, vagyis hűen követi Krisztust. Furcsa elképzelés, de rámutat egy kétségtelen tényre: ezeket a papokat azért ölték meg, mert az evangélium kényelmetlen tanúi voltak, s azt a személyes, a társadalmi és a politikai élet mértékéeként hirdették.
5. A fasiszmus vezére, a Duce, vagyis Benito Mussolini üzeneteiben az olasz állampolgárokat „legionáriusoknak”, „harcosoknak” tekintette, ehhez nem fér semmi kétség: „*Acéllövédékek és a gondolatok lángjai csapnak ki ágyúinkból.*” Mindennapossá vált, ahogyan a „szent gumibotot”, a „nap sugaraiban megcsillanó fegyvereket” magasztalta.
6. Igen kemény szavakkal ítélte el ezeket az eseményeket: „*hatalmas bűn*”, „*az örült düh megnyilvánulása*”: „*...minthogy a mindenhol elterjedt háborús csatazaj mindenkit felizgat és félelembe taszít, fontos, hogy felemeljük szavunkat, mert ezt kívánja most tőlünk apostoli hivatalunk. Hatalmas bűn, az örült düh megnyilvánulása volna, ha a népek ismét fegyvert ragadnának egymás ellen, ha ismét testvéreik vérét akarnák kiöntani, hogy égen-földön-vízen ismét a pusztítás lenne az úr, mi ezt teljességgel lehetetlennek tartjuk [...]. Nem értjük, hogy azok, akiknek a feladata a népek jólétének és fejlődésének biztosítása, gyilkosságokra, rombolásra vetemednek, nem csupán saját nemzetük, hanem az egész emberiség ellen.*” Vö. *L'Osservatore Romano della Domenica*, 1935. április 7.
7. Azt gondolom, hogy példértékű, bár nem egyedülálló Reggio Emilia esete ebből a szempontból. 1936-ban betiltották a *L'Era Nuova* című katolikus hetilapot, s helyette az egyházmegegye egy önálló oldalt indított a *L'Osservatore Romano della Domenica* című lapban. Ez szinte kihívás értékű volt a fasiszmussal szemben. A vatikáni hetilap

vitte el a reggioi családokba azokat a szabad híreket (mind a kommunizmusra, mind a faisizmusra vonatkozóan), amelyek ekkor már be voltak tiltva az olasz sajtóban.

8. Don Vasco Casotti egyike volt azoknak a papoknak, akik segítették az antifasiszta partizánmozgalmat. Amikor kijelenti partizán voltát, kifejti, hogy a partizánnak a szabadságot, az életet és a szeretetet kell szolgálnia, és nem az emberiség egyik vagy másik felét. Ilyen módon fejezte ki, hogy az Egyház – hivatalos dokumentumainak megfelelően – *super partes* áll.
 9. Valójában a „papok elvetése” akkor veszi kezdetét, amikor szeptember 8. után a reggioi plébániák, főként a hegyvidéken, a felbomlott olasz hadsereg tagjainak menedéket és egérutat jelentenek az otthon felé, befogadják a szövetségesekhez tartozó volt hadifoglyokat, akik az olasz koncentrációs táborokból menekülnek, hogy újra csatlakozzanak az angol–amerikai erőkhöz. Ebben az időszakban a fasiszmus megmutatja, hogy visszatért eredeti ateizmusához, a faji törvények kíméletlen alkalmazásához és a náciizmus szolgálatához.
 10. Ennek az ellenállásnak, amely nem a fegyverek, hanem a Krisztus és a szeretetparancs iránti hűség mentén értendő, egyik legnevezetesebb esete don Pietro Morosini halála, akit 1944. április 3-án lőttek le Rómában. Szintén Rómában végezték ki don Pietro Pappagallót a Fosse Ardeatine-i mészárlásban március 24-én, mivel „*az volt a bűne, hogy partizánokat, rabokat, politikai üldözötteket fogadott be*”. Vidéken és a hegyekben számos más plébános is hasonlóképpen cselekedett és lelte halálát. Róluk azért írtak kevesebbet, mert a hegyek közötti magányos helyeken nem akadt újságíró, aki összegyűjtötte volna és részletgazdagon megírta volna a „felebarátok” és a „haza” iránti szeretet igaz cselekedeteit.
- Itt idézem don Giovanni Battista Pigozzi, a Reggio Emilia feletti magas hegyekben fekvő Cervarolo plébánosának esetét. Őt 1944. márius 20-án a náci-fasiszta erők ölték meg egy megtorlás során 22 plébániai hívővel együtt. „*A felszabadító háború közepette a cervarolói plébániai valódi karitatív központtá alakult. Az éhezőknek enni adni – ez az irgalmasság cselekedete. A plébános unokahúga ekkor így panaszkodott: »Bácsikám, ha ennyi angol bújlik meg a házunkban, nagy gondunk lesz még belőle.« Erre a plébános így felelt: »Én nem nézem, ki olasz, ki angol, ki német: én a szeretet alapján cselekszem, és nem félek semmitől, mert azt teszem, amit az Úr parancsolt.«*”
- Vö. FELINAI PAPI KONGREGÁCIÓ, Reggio-Emiliai Egyházmegye, *I Sacerdoti reggiani vittime della guerra*, „*Fedeli al loro ministero*”, A II. világháború végének 70. évfordulóján, Felina, 2015. június 3.
11. Pl. don Tullio Calcago esete, lásd 3. jegyzet.
 12. 14-en voltak szolgálatban mint katonai káplánok, 45-en veszítették életüket a bombázások, aknarobbanás vagy hasonló balesetek következtében. Ezek a halálesetek is a szeretet jegyében történtek, hiszen mindnyájan lelkipásztori küldetésükhöz való hűségük miatt veszítették életüket.
 13. Vö. BERETTA, R., *Storia dei preti uccisi dai partigiani*, Ed. Piemme, Casale Monferato 2005. A könyv a témához kapcsolódó egyik legfrissebb bibliográfiát is tartalmazza.

14. A következő hosszú lábjegyzetben egyes atyák neveit és a velük kapcsolatos események rövid leírását közlöm:

Don Pasquino Borghi (1903–1944): a fasiszták végezték ki a Reggio Emiliai lőtérén 1944. január 30-án, másik nyolc tüsszal együtt, a fasiszta Guardia Nazionale Repubblicana egy fegyveresének megölése miatt, amit a kommunisták oldalán álló GAP (Gruppi d’Azione Patriottica) követett el.

Az egyházmegyei szeminárium diákjaként életprogramja a „szentté válás” volt. Hét évig Szudánban dolgozott misszionáriusként, ám ezt súlyos trópusi betegségei miatt megszakította. Ezután Luccában, a karthauzi kolostorban lett szerzetes, végül családi okokból egyházmegyei pap. 1943 őszén Tapignola plébánosa lett a Reggio feletti magas hegyekben. Azonnal megszervezte a segítségnyújtást a d’Azione Partigiana Királyi Hadsereg menekültjeinek, a szövetségesekhez tartozó volt hadifoglyoknak, az első ellenállóknak. Mindezt a keresztény szeretet jegyében tette, annak az életszabálynak megfelelően, amit vállalt: *„Helyezd a többieket magad elé. Távolítsd el a szívedet az idelelenn való dolgoktól, és adjál nagylelkűen mindenkinek, aki kér, mindazt, amit csak adni tudsz. Először a felebarátodról gondoskodjál, csak azután magadról.”*

Egy paptársa, aki elkötelezett volt az ellenállás ügye iránt, figyelmeztette, hogy legyen óvatosabb, mert a fasiszták már a nyomában vannak, mire ezt felelte: *„Hova küldjem ezeket a szegény fiúkat, akiket senki sem akar befogadni?”* Majd nem sokkal később: *„A haza védelméért akár az életünket is áldozhatjuk, nem igaz?”* Ez a beszélgetés csak pár nappal előzi meg azt, amikor a fasiszták letartóztatták, kegyetlenül megkínózták, és végül kivégezték.

Don Giambattista Pigozzi (63 éves) cervarolói plébános: a partizán cselekmények nyomán a németek gyilkolták meg 1940. március 20-án, miközben híveit igyekezett menteni, mint fentebb már leírtuk.

Don Giuseppe Donadelli (26 éves): a partizánok körzetébe eső Vallisnera plébánosa. Német katonák lőtték le 1944. július 2-án egy náci-fasiszta megtorlási akció keretében.

Don Luigi Ilariucci (61 éves): a partizánok körzetébe eső Garfagnolo plébánosa volt. Két kommunista partizán ölte meg 1944. augusztus 19-én este. Ő is segített a megsebesült partizánoknak. A megtalált töltényhüvelyek minden kétséget kizárnak afelől, hogy meggyilkolása a „pap” iránti gyűlöletből fakadt.

Don Aldemiro Corsi (62 éves): Grassano plébánosa, a Reggio feletti első dombokon. 1944. szeptember 21-ről 22-re virradó éjszaka ölték meg munkatársával együtt. A félelem okozta hallgatás törvénye miatt nem derült ki a gyilkosok kiléte, ám minden bizonnyal gyűlöletből történt ez eset, pap volta és a lakosság körében végzett szociális tevékenysége miatt.

Don Sperindio Bolognesi (30 éves): a partizánok területére eső Nismozza plébánosa. 1944. október 25-én délelőtt, miközben elindult egy gyászszertartás elvégzésére a közeli acquabonai plébániára, egy aknára lépett, amit a partizánok azért helyeztek el, hogy akadályozzák a németek mozgását. A német szanitécek hiába próbálták megmenteni az életét. A halálát baleset okozta, mégis azokhoz az esetekhez tartozik, akik

szerepetből mindenkinek segíteni igyekeztek, a háború közepette is az emberség és az életmentés példáját adva.

Don Luigi Manfredi (60 éves): plébános volt Villa Minozzóban, a reggioi partizánok területének legnagyobb településén, 1926-tól kezdve egészen 1944 nyaráig. Ekkor azt kérte püspökétől, helyezze őt máshová, azért is, mert az egyik kommunista partizán csoport megvádolta őt, hogy felelős don Pasquino Borghi kivégzéséért. A partizánok vezetősége is elismerte, hogy teljes mértékben ártatlan, két kommunista partizán mégis utánament, és megölte őt 1944. december 14-én a Correggio melletti Budrio plébániájának bejáratánál, ahova nem sokkal azelőtt áthelyezték.

Don Dante Mattioli (62 éves): Cogruzzo plébánosa, a Reggio melletti síkságon. Egy akkori paptársa azt írta róla, hogy „*don Dante rokonszenvezett a fasiszta rezsimmel... de kristálytisztá becületességgel jellemezte, és soha nem tett volna olyan feljelentést, amely életébe kerülhet*”. Egy helyi történész szerint: „*Jó, hűséges, őszinte, szeretetteljes lelke nem engedte, hogy bárkiről is rosszat feltételezzon, vagy hogy elrejtőzzön a rosszakarók elől.*” 1945. április 11-én este egy partizáncsapat letartóztatta őt plébániáján egy unokaöccsével együtt. Soha semmi mást nem sikerült megtudni róluk, csak annyit, hogy megölték őket.

Don Giuseppe Lemmi (25 éves): a felinai kisegítő káplán a reggioi dombok között, ő a legfiatalabb reggioi pap, akit megöltek. Misszionáriusnak készült, még novícius volt, de le kellett mondania álmáról, hogy Kínában hirdesse az evangéliumot, mivel édesanyja beleőrült volna, ha ilyen messze kellett volna őt tudnia. 1943. szeptember 8-a után a partizánok területére esett plébániája. Együttműködött az ellenállás erőivel, hogy a partizánoknak is legyen lelki gondoskodása és anyagi segítsége, ideértve a foglyok kicserélését is. Ám amikor egy szélsőséges kommunista csoport megölt két ártatlan családapát, 1945 húsvétján a prédikációban felszólalt a gyilkosságok ellen, mondván, hogy ezek ellentétesek az emberi törvényekkel, a partizánok parancsnoksága által kiadott irányelvekkel és főként az emberélet kioltásának isteni tiltásával. Jól tudta, hogy e beszéde miatt őt is megölhetik, ám úgy gondolta, ha hallgat, akkor elárulja papi feladatát. Két kommunista partizán ezután törbe csalta, és 1945. április 19-én megölte őt. Kálváriájának története megdöbbentően hasonlít Krisztuséhoz.

Don Carlo Terenziani (46 éves): az olasz hadsereg egykori tisztje, aki az I. világháborúban szolgált, majd 1922-től pap és egyházmegyei misszionárius, Ventoso di Scandiano plébánosa, aki a püspök megbízásából a fasiszta ifjúsági szervezet, a Lictorok Olasz Ifjúsága káplánjaként is működött. A helyi vezetőkkel való jó kapcsolatainak hála új plébániatemplomot, és más, szociális és karitatív szempontból fontos művet épített (óvodát, napközit, ifjúsági oratóriumot). Alaptalanul azzal vádolták meg, hogy ő állt egy német megtorlás mögött, s ezért a helyi kommunisták életre-halálra keresték. A püspök hívására a püspökségen keresett menedéket, ám 1945. április 28. reggelén, amikor éppen a Madonna della Ghiara templomhoz érkezett, a kommunisták elrabolták, elvitték plébániájára, és olyan kegyetlen módon végeztek vele, ami eleve kizárja, hogy bármiféle igazságtételi szándék állt volna a gyilkosság mögött. Úgy halt

meg, mint a mexikói és spanyolországi vértanúk: „Éljen Krisztus király!” kiáltással az ajkán.

Don Umberto Pessina (44 éves): San Martino di Correggio plébánosa. A kommunisták gyűlölték a lakosság javára végzett jótékonyági akciók miatt. Több mint egy évvel a háború vége után, 1946. június 18-án a plébánia küszöbén végeztek vele. Az ő esete azért vált ismertté, mert az új reggioi püspök, Beniamino Socche ismételten követelte az Igazságügyi Minisztériumtól a gyilkosok felderítését. A bírósági ügyeket szintén akadályozta a Kommunista Párt, és ezzel egy időben erkölcsileg is igyekeztek lejárni a papot, s ez már országosan is ismertté vált. 1994-ben a gyilkosság végrehajtói vallomást tettek, s ezzel bebizonyosodott, hogy bírói tévedés történt a felbujtó személyének meghatározásában, bár ez nem érinti, mely körből származott a támadás.

Don Pietro De Carli (69 éves): a guastallai egyházmegye papja. A plébániai apostoli munka terén vállalt készséges szolgálata nyomán 1944 nyarán nevezték ki esperessé Torre Paponiban, Ventimiglia környékén. 1944. december 16-án plébániáját a náci-fasiszták dúlták fel tűzzel-vassal. A plébánossal együtt a lakosságot is, akiket azzal vádoltak, hogy segítettek a partizánokat, a templomba zsúfolták azzal a céllal, hogy rájuk döntenek az épületet és így végezzenek velük. Don Pietrót többször súlyosan ültelgették, majd egy égő szénatárolóba dobták. Csak pár elszenesedett csont maradt a testéből.

15. A Reggio Emilia-i Egyházmegye hírlevele, *Bollettino della Diocesi di Reggio Emilia*, 1945. május.
16. MAZZOLARI, P., *I preti sanno morire*, Presbyterium, 1958.
17. Utalás azokra az antikommunista irányzatokra, amelyek a vértanúság eseteit csak a kommunisták által megölt papokra vonatkoztatták, míg a náci-fasiszták áldozatait a „háború esetleges áldozatainak” tekintették.
18. Nyilvánvaló az utalás don Pessina esetére, amelynek értékelésében a pártok szerinti szembenállás magát az áldozatot szinte figyelmen kívül hagyta.
19. Finom és vigasztaló a marolai rektor figyelmessége: „*Ápoljátok magatokban a jámborság lelkét a szentségek vétele által, az imádsággal, a korotokhoz illő elmékedéssel, szokjatok hozzá az Istennel való egyesüléshez, amely örömmel tölti el a szívet és apostoli munkára indítja szeretetünket... Ügyeljete a tanulásra: legyen ez mindennapi áldozatotok, amelyet Istennek ajánlotok, hogy ez is imádsággá váljék.*”
20. Vö. *Salvete flores Martyrum / quos lucis ipso in limine / Christi insecutor sustulit / ceu turbo nascentes rosas* – az ártatlan vértanúk ünnepéről.
21. MAZZOLARI, P., *Via Crucis Sacerdotale*.
22. *Fru mentum Christi*, A Reggio Emiliei Püspöki Szeminárium hírlevele, 1955. június.
23. *Noster hinc illi chorus obsequentem / concinit laudem celebresque palmas, / ut piis eius precibus iuvenimur. / omne per aevum.*
24. Jn 12,24.
25. Jn 12,26.
26. 2Kor 5,20.